

XVII. Yüzyıl Ortalarına Doğru İvraca Kazası (1642 Tarihli Avarız Defterine Göre)

Selçuk DEMİR (*)
Gökhan CİVELEK (**)

Özet: İvraca, Kuzeybatı Bulgaristan'da stratejik olarak önemli bir noktada kurulmuştur. Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı hâkimiyeti altına giren şehir, Niğbolu Sancağı'na tabi bir kaza olarak teşkil edilmiştir. 1642 yılında İvraca Kazası 10 mahalle ve kazaya tabi 56 köyden meydana gelmiştir. Nüfusun büyük çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşmuştur. Bu incelemede 1642 tarihli avarız defterinde yer alan bilgilere göre İvraca Kazası'nın nüfus yapısı ile askerî ve dinî görevlileri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca kazaya tabi derbend, voynuk ve madenci köyleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İvraca Kazası, Avarız, Avarız Defteri, XVII. Yüzyıl

Ivraca Township Towards the Midst of XVIIth Century (According to the Avariz Register of 1642)

Abstract: Ivraca was founded as a strategically important spot in North West Bulgaria. City, which came under Ottoman domination in Bayezid period, was organised as a township of Nigbolu Sanjak. In 1642 Ivraca Township consisted of 10 quarters and 56 villages. Most of the population was non-moslem. In this study, based on information in 1642 avariz register, information about population structure, military and religious officials of Ivraca Township is given. Besides, Township's derbend, voynuk and miner villages are emphasised.

Keywords: Ivraca Township, Avariz, Avariz Register, XVIIth Century

*) Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (e-posta: selcuk.demir@atauni.edu.tr)

**) Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (e-posta: g.civelek@atauni.edu.tr)

Giriş

İvraca Şehri, Kuzeybatı Bulgaristan'ın doğusunda İvraca Dağları'nın eteklerinde kurulmuştur (http://www.mycities.co/bulgaria/city_vraca_3000.html). Stratejik açıdan önemli bir noktada bulunan şehir, tarih boyunca pek çok devletin egemenliği altına girmiştir. Bölgeye yerleşen ilk topluluk Traklardır. Trakları, Makedonya Krallığı ve Roma İmparatorluğu takip etmiştir (Hristov, 1985: 11-12). Romalılar şehrin yakınlarında yer alan ve kale kapısı anlamına gelen *Gorge Vratsata* ismine binaen şehre *Vratsa* adını vermiştir (<http://www.bulgarianproperties.com/Bulgaria/Vratsa.html>). Roma İmparatorluğu'ndan sonra Slavların ve Bizans İmparatorluğu'nun bölgeye egemen olduğu görülmektedir (Todorov, 1979: 9-13). VII. yüzyılın sonlarında I. Bulgar Krallığı'nın hâkimiyeti altına giren İvraca ve çevresi, II. Basileos döneminde bir kez daha Bizans İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Bu durum II. Bulgar Krallığı'nın kuruluşuna kadar sürmüştür (Hristov, 1985: 11-12; Castellan, 1995: 36-44; Crampton, 2007: 1-23). Peter ve Assen adındaki iki Bulgar boyarı XII. yüzyılın sonlarında bölgedeki Bizans hâkimiyetine son vermiş ve II. Bulgar Krallığı'nı kurmuştur (Stavrianos, 1961: 27-28; Fine, 1987: 10-17; Vasary, 2008: 27-36). İvraca ve çevresi bu tarihten Osmanlıların fethine kadar II. Bulgar Krallığı'nın hâkimiyeti altında kalmıştır.

Osmanlıların Bulgar topraklarına yönelik faaliyetleri I. Murad döneminde başlamıştır. 1366-1367 yıllarında yapılan seferlerde I. Murad Aydos, Karinabad, Kırkkilise, Pınarhisar ve Vize'yi ele geçirmiş, Lala Şahin Paşa, İhtiman ve Samakov'u zapt ederek Sofya'ya kadar ulaşmıştır. Diğer taraftan Kara Timurtaş Paşa Tunca Vadisi boyunca ilerleyerek, Kızılağaç Yenicesi'ni fethetmiş ve 1367 yılında Yanbolu Kalesi'ni almıştır (Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman, 2006: 26-27; Hoca Saadettin Efendi, 1992: 134-137; İncelik, 2010: 84-86). 1372 yılında Köstendil ve 1385 yılında Sofya fethedilmiştir (İnbaşı, 2006: 290). Öte yandan Çandarlı Ali Paşa 1388-1389 seferinde Tırnova, Şumnu ve Zıştovi gibi önemli merkezleri Osmanlı topraklarına dâhil etmiştir (Neşrî, 2013: 103-108; Kiel, 1994: 165-187; Aktepe, 1993: 213-214). Gerek Osmanlı kroniklerinde ve gerekse çağdaş kaynaklarda İvraca'nın Osmanlılar tarafından ne zaman ve nasıl fethedildiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak İvraca'ya hem-hudut olan Plevne, Lofça ve Vidin'in Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlılar tarafından fethedildiği bilinmektedir (Kiel, 2003: 203-205; Kiel, 2007: 302-303; Kiel, 2013: 103-106). Bu sebeple İvraca'nın Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı hâkimiyetine alındığı anlaşılmaktadır.

I. İdarî Yapı

I. Murad ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde gerçekleşen fetihlerin ardından Kuzey Bulgaristan toprakları Vidin, Niğbolu ve Silistre sancaklarına ayrılmış (Todorov, 1983: 24-25), bu idarî yapılanma içerisinde İvraca ve çevresi Niğbolu Sancağı'na bağlanmıştır. Niğbolu Sancağı idarî yapısına ait ilk bilgiler 1479 tarihli defterde yer almıştır. Bu tarihte İvraca, Niğbolu, Çernovi, Şumnu, Mramorniçe, Lofça ve Kieva ile birlikte Niğbolu Sancağı'na tabi yerleşim yerlerinden biri olarak kaydedilmiştir (NBKM 45/59: 1-79;

Stoikov, 1966: 160-297). 1490-1491 tarihli cizye defterinde de İvraca, Niğbolu Sancağı'na bağlı merkezler arasında gösterilmiştir (Todorov ve Velkov, 1988: 64-65).

XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca İvraca Kazası'nın idarî yapısında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Nitekim bu dönemde düzenlenen defterlerin hepsinde İvraca Niğbolu Sancağı'na tabi kazalar arasında gösterilmiştir (BOA MAD.d. 11: 155; BOA TT.d. 370: 525; BOA TT.d. 416: 226; BOA TT.d. 467: 2; TKGM TADB TTD. 58: 15; BOA TT.d. 775: 2-3; BOA TT.d. 847: 28-42).

İvraca; 1733-1734 ve 1740-1741 tarihli kayıtlarda *Ayuraca* şeklinde yazılmış ve Niğbolu Sancağı'na bağlı kazalar arasında gösterilmiştir (Halaçoğlu, 1999: 888). XVIII. yüzyılın ünlü seyyah ve coğrafyacılarından olan İnciciyan, İvraca adını *İvrace* şeklinde zikretmiş ve Niğbolu Sancağı'na tabiiyetinin devam ettiğini beyan etmiştir (İnciciyan ve Andreasyan, 1975-1976: 127). XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Rumeli'de yeni bir idarî yapılanmaya gidilmiş ve 1864 tarihinde Tuna Vilayeti kurulmuştur. Bu idarî yapılanma içerisinde bölge yedi sancak ve kırk sekiz kazaya ayrılmıştır. Bu sistemde İvraca Kazası Rahova ile birlikte Niğbolu Sancağı'ndan ayrılarak Vidin Sancağı'na bağlanmıştır. Bu durum İvraca'nın Bulgar hâkimiyetine girmesine kadar sürmüştür (Karal, 2011: 47-48; Draganova, 2006: 2).

II. 1642 Tarihli Avarız Defteri

Osmanlı Devleti'nde olağanüstü durumlarda özellikle savaş zamanlarında toplanan hizmet, eşya ve para cinsinden vergilere *avarız*, (Sahillioğlu, 1991: 108-109) bu kayıtların tutulduğu defterlere de *avarız defteri* adı verilmiştir. Osmanlılarda XVI. yüzyıl başlarından itibaren avarız tahrirlerinin yapıldığı bilinmektedir. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren bu tahrirler önem kazanmıştır. Nitekim vergi miktarının belirlenmesi amacıyla 1642 yılında ülke genelinde avarız tahrirleri yapılmıştır. Günümüzde 1642 tarihli avarız defterleri mevcut olup, bu defterlere dayalı çalışmalar yapılmıştır (İnbaşı, 2001: 9-32; İnbaşı, 2007: 89-117; İnbaşı, 2009: 189-214; Çakır, 2009: 109-122; Kul, 2010: 271-289; Çakır ve Demir, 2014: 160-179; İnbaşı, Çakır ve Demir, 2014).

Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri kataloğunda kayıtlı TT.d 775 nolu mufassal avarız defterinden istifade edilmiştir. 214 sayfadan müteşekkil olan defter H. 12 Muharrem 1052/M. 12 Nisan 1642 tarihinde düzenlenmiştir. Defterin baş kısmı eksik olduğu için kim tarafından hazırlandığı tespit edilememiştir. Bazı sayfalarda defterin tanzim tarihinden sonraki yıllara ait kayıtlar yer almakta olup, bu husus defterin takip eden yıllarda da işlem gördüğünü göstermektedir. Defter Silistre ve Niğbolu sancaklarına ait avarız kayıtlarını ihtiva etmektedir. Defterin girişinde bu sancaklara tabi kazaların fihristine yer verilmiştir. Buna göre Silistre Sancağı'nın kazaları; Misivri, Tolcı, İsakçı, Maçın, Hırsova, İbrail ve Yergöğü'dür. Niğbolu Sancağı'na tabi kazalar ise Niğbolu, Zıştovi, Plevne, Rahova, Çibre, İvraca, Lofça, Hotaliç, Tırnova ve İzladi olarak sıralanmıştır.

Defterde genel bir yöntem olarak önce kaza merkezleri, daha sonrada kazaya tabi köylerle ilgili kayıtlara yer verilmiştir. Kaza merkezlerinde önce Müslüman nüfusun akabinde gayrimüslim nüfusun yaşadığı mahalleler yazılmıştır. Fakat Müslüman nüfus

içerisinde reaya ile muaf olanlar aynı başlık altında kaydedilmiştir. Bu durum muaf olanların tespitini zorlaştırmıştır. Zira muaf nüfus içerisinde bazı kişilerin unvanları belirtilmemiş ve neden muaf oldukları zikredilmemiştir. Aynı durum köylere ait kayıtlar için de söz konusu olup, herhangi bir ayırım yapılmamıştır.

Defterin 108-125. sayfaları arasında İvraca Kazası'na ait bilgiler yer almaktadır. 108-111. sayfalar arasında İvraca kaza merkezi ile ilgili kayıtlar yer alırken, 111-125. sayfalar arasında da kazaya tabi köyler hakkında bilgiler verilmiştir.

III. İvraca Şehri'nin Nüfusu

A. Müslüman Nüfus

İvraca'da yaşayan Müslüman ahali XVI. yüzyılın ilk yarısında *Cemaat-i Müslümanan* başlığı altında yazılmıştır. Bunların sayısı 1516 yılında 69 hane, 26 mücerred ve 1 muaftan müteşekkildir. Bu sayı takip eden senelerde küçük bir artış göstermiş ve 1538 yılında 72 hane, 31 mücerred ve 12 muafa yükselmiştir. Yüzyılın ikinci yarısında doğal nüfus artışı, kırsaldan kente göç ve ihtida gibi nedenlerden dolayı Müslüman nüfusta çok büyük bir artış vuku bulmuştur. 1579 yılına gelindiğinde şehirde *Cami-i Atik*, *Cami-i Cedid* ve *Mescid-i Cedid-i Mustafa Çavuş* adlı üç mahalle kurulmuştur. Mahallelerin hepsi bir cami ve mescit etrafında tesis edilmiş ve söz konusu mahallelere bu camilerin isimleri verilmiştir. Şehirde yaşayan Müslümanların sayısı 1579 yılında 241 hane, 24 mücerred ve 19 muaf olarak kaydedilmiştir.

1642 yılında şehirde üç Müslüman mahallesi mevcuttur. *Cami-i Atik* ve *Cami-i Cedid* mahalleleri varlığını muhafaza ederken, *Mescid-i Cedid-i Mustafa Çavuş* mahallesi kayıtlarda yoktur. Adı geçen mahalle yerine *Debbağlar* adlı yeni bir mahalle tesis edilmiştir (BOA TT.d. 775: 108-109). Şehirde yaşayan Müslüman nüfus 80 nefer ve 69 muaf olarak kaydedilmiştir. Şehirde gümüş üretiminin yapıldığı bir maden bulunmaktadır. Fakat defter üzerinde yer alan bilgidен anlaşıldığına göre incelenen dönemde maden faal değildir. Madenin yeniden faaliyete geçmesi durumunda Müslüman reayanın devlete her sene 1000 dirhem has gümüş vereceği ve buna mukabil avarız-ı divaniye vergisinden muaf tutulacakları belirtilmiştir (BOA TT.d. 775: 109). 1642 yılında İvraca'da meskün Müslüman nüfusun mahallelere göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1. İvraca Şehri'ndeki Müslüman Nüfus

Mahalle	Müslim Nüfus	Askerî Görevli	Dinî Görevli
Cami-i Cedid	29	16	1
Cami-i Atik	45	29	
Debbağlar	20	9	
Toplam	94	54	1

Tabloda görüldüğü üzere Müslüman nüfusun en yoğun olarak yaşadığı mahalle Cami-i Atik Mahallesidir. Burada yaşayan Müslümanların sayısı 45 nefer ve 29 muaf olarak

kaydedilmiştir. Cami-i Cedid Mahallesi'nde ise 29 nefer ve 16 muaf meskündür. En az nüfusa sahip mahalle Debbağlar olup, 20 nefer ve 9 muaf kaydedilmiştir.

B. Muaf Zümre

Muaf ve müsellemler olarak kaydedilen kişiler içerisinde askerî zümre büyük bir orana sahiptir. Şehirde görev yapan askerleri kapıkulu askerleri ve eyalet askerleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Kapıkulu askerlerinin en büyük amiri *yenîçeri serdarıdır*. Yenîçeri ocağı içinden veya emektar yenîçeriler arasından seçilen yenîçeri serdarı, yenîçeriler arasındaki düzeni sağlamak, sefer sırasında emri altındaki yenîçerilerle birlikte orduya iştirak etmek, vârisiz ölen yenîçerilerin mallarını beytülmalâ aktarmak ve şehrin emniyet ve güvenliğini sağlamakla mükellef kılınmıştır (Akdemir, 2004: 22-23). 1642 yılında İvraca Şehri'nde ikamet eden yenîçerilerin serdarı Cami-i Cedid Mahallesi'nde sakin olan Mehmed Paşa'dır. Şehirde 10 yenîçeri kayıtlı olup, bunların beşi Cami-i Cedid, dördü Cami-i Atik ve biri de Debbağlar Mahallesi'nde meskündür.

İvraca Kazası'nda kapıkulu sipahileri yani altı bölük halkına mensup askerî görevliler bulunmaktadır. Bunların tamamı sağ ulufecilerden olup, Cami-i Atik Mahallesi'nde ikamet etmektedir. *İbrahim, Mehmed veled-i Seydi Hüseyin ve Mustafa veled-i Yusuf* adlı kişiler sağ ulufeci olarak kaydedilmiştir.

Kapıkulu askerlerinden sonra tımarlı sipahiler de kazada önemli bir yer tutmaktadır. Şehirde bulunan tımarlı sipahilerin en büyük amiri *çeribaşıdır*. Normal zamanlarda buldukları yerin emniyetini sağlamakla mükellef olan çeribaşları, sefer zamanlarında emri altında bulunan tımarlı sipahiler ile birlikte sefere gitmekle mükellef kılınmıştır (Özcan, 1993: 270). İvraca Kazası'nın çeribaşısı Mehmed olup, Debbağlar Mahallesi'nde ikamet etmektedir. Tımarlı sipahilerin çeşitli işlerinden sorumlu bir *kethüda* bulunmaktadır. Cami-i Atik Mahallesi sakinlerinden Mustafa Bey *kethüda-ı sipahiyan* olarak kaydedilmiştir. Bu gruba dâhil olan kişilerin 13'ü sipahi, 5'i erbab-ı tımar, 3'ü mütekaid sipahi ve 1'i mazuldür. Ayrıca 9 tane de cebeli görev yapmaktadır.

Adı geçen gruplar dışında muaf olarak kaydedilen kişilerin ikisi kadızade, biri çavuş, dördü kul, biri de seyyiddir. İvraca Kazası'nda muaf ve müsellemler olarak kaydedilen kişilerin mahallelere göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 2. İvraca Şehri'ndeki Muafklar

Mahalle Adı	Yenîçeri Serdarı	Yenîçeri	Sağ Ulufeci	Çeribaşı	Sipahi Kethüdası	Sipahi	Erbab-ı Tımar	Mütekaid Sipahi	Mazul	Cebeli	Kadızade	Çavuş	Kul	Seyyid
Cami-i Cedid	1	5				4					2	1	3	1
Cami-i Atik		4	3		1	9	2	2		8				
Debbağlar		1		1			3	1	1	1			1	
Toplam	1	10	3	1	1	13	5	3	1	9	2	1	4	1

TT.d 775 nolu defterde yer alan kayıta 1642 yılında İvraca Kazası'nda 80'i reaya 69'u muaf toplam 149 kişinin yaşadığı belirtilmiştir. Defter üzerinde yapılan incelemede muaf olarak kaydedilen 55 kişiye tesadüf edilmiştir. Dikkat çekici bir diğer durum şehirde Cami-i Atik ve Cami-i Cedid adlı iki mahalle olmasına rağmen herhangi bir dinî görevlinin kaydedilmemesidir. Bu yüzden genel toplamda belirtilen kişiler arasında imam, hatip ve müezzin gibi dinî görevlilerin olması muhtemeldir. Bu yüzden tespit edilemeyen 14 kişinin din görevlisi olduğu düşünülmektedir.

C. Gayrimüslim Nüfus

İvraca Şehri'nde meskûn nüfusun büyük bölümü gayrimüslimlerden meydana gelmiştir. Şehirde 1516 yılında 11, 1538 ve 1579 yıllarında 12 gayrimüslim mahallesi mevcuttur. Ancak sonraki yıllarda mahalle sayısında önemli bir azalma meydana gelmiş ve 1642 yılında 7'ye düşmüştür (BOA TT.d. 775:109-111). Gayrimüslim mahalleleri *ser-i mahalle* adı verilen bir *pop/papazın* yönetimi altına verilmiş ve bu kişilerin isimleriyle anılmıştır. Popların ölmesi veya herhangi bir sebeple azledilmesi halinde yerine yeni biri tayin edilmiş ve mahalleye yeni tayin edilen popun ismi verilmiştir. Dolayısıyla bu durum mahallelerin sürekliliğinin takip edilmesini ve yeni isim verilen mahallenin önceki isminin tespitini zorlaştırmıştır. Nitekim XVII. yüzyılda İvraca Şehri'nde bulunan mahallelerin XVI. yüzyıldaki karşılıkları tespit edilememiştir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda İvraca Şehri'nde gayrimüslimlerin yaşadığı mahalleler şunlardır.

Tablo 3. XVI. ve XVII. Yüzyıllarda İvraca Şehri Gayrimüslim Mahalleleri

1516	1538	1579	1642
Pop Nikola veled-i Dimitri	Pop Dobril veled-i Peto	Pop Dobril	Pop Doyran
Petro Pop	Pop Yovan veled-i Çortu Pop	Pop İvanko becây-ı Pop Dan	Pop Petro
Lokşa	Pop Yovan veled-i Petko	Pop Dimitri becây-ı Pop Miho	Pop Tom
İstanmir (Batul)	Pop Dan veled-i Marin	Pop Nikola becây-ı Yovan	Bâlâ
Pop Marko	Pop Manul veled-i Sopotit	Pop Nikola becây-ı Pop Mati	Pop İstoyan
Pop Yovan (İstoyan)	Pop Yovan Papçi	Pop Gergi becây-ı Tihno	Pop İstanço
İppas	Pop Yako veled-i Marko	Pop Armangel (Pop Milo)	Pop Aleksî
Pop Milko (Moje)	Pop İstoyan Marko	Pop Obretin becây-ı Pop Dimitri	
Pop Gergi (İstanço)	Pop Rusin veled-i Rahno	Pop Peto becây-ı Pop Dimo	
Kristo (Pop Gergi)	Pop İstoyan Pobço (Moj)	Pop İspas becây-ı Pop Nikola	
İzgorgrad	Pop Nikola veled-i Yani	Pop Mati becây-ı İkon	
	Pop Dimitri veled-i Petko	Pop Vodin becây-ı Pop İstoyan Mirko	

İvraca Şehri'nde meskûn gayrimüslim nüfus 1516 yılında 320 hane, 131 mücerred, 15 bive ve 5 muaftan meydana gelmiştir. Gayrimüslim nüfus yüzyılın ikinci yarısında önemli ölçüde artmış ve 1579 yılında 591 hane, 175 mücerred ve 5 muafa yükselmiştir. Ancak bu sayı 1642 yılında 231 nefere kadar düşmüştür. İncelenen dönemde İvraca'da meskûn Gayrimüslim nüfusun mahallelere göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 4. 1642 Yılında İvraca Şehri Gayrimüslim Nefer Sayısı

Mahalleler	Nefer Sayısı
Pop Doyran	40
Pop Petro	52
Pop Tom	32
Bâlâ	14
Pop İstoyan	30
Pop İstanço	20
Pop Aleksi	27
Taife-i Haymanegan	16
Toplam	231

İvraca Şehri'nde XVII. yüzyılda 7 gayrimüslim mahallesi mevcuttur. Nüfusun en fazla olduğu mahalleler 54 neferin yaşadığı *Pop Petro* ile 40 neferin ikamet ettiği *Pop Doyran*'dir. Bunların dışında *Pop Tom*, *Pop İstoyan* ve *Pop Aleksi* nüfusun kalabalık olduğu mahalleler arasındadır. Buna karşılık 14 hanenin yaşadığı *Bâlâ Mahallesi* şehrin en az nüfusa sahip gayrimüslim mahallesidir. Bir kısım gayrimüslimler *Taife-i Haymanegan* başlığı altında yazılmış ancak bunların hangi mahallelerde yaşadığı belirtilmemiştir. Bu kişiler bazı vergilerden muaf tutulmuş, buna karşılık devlete 2500 dirhem gümüş vermekle yükümlü kılınmıştır (BOA TT.d. 775: 111).

1579 yılındaki veriler ile kıyaslandığında 1642 yılında şehirde yaşayan Müslim ve gayrimüslim nüfusta büyük bir azalma olmuştur. Bu durum XVII. yüzyıl başlarında ülke genelinde meydana gelen nüfus azalışı ile doğru orantılıdır. Zira uzun süren savaşlar, iç karışıklar ve doğal faktörler nüfusun azalmasına sebep olmuştur.

IV. İvraca Kazası'na Tabi Köyler

İvraca Kazası'nda 1579 tarihli tapu tahrir defterine göre 111 köy ve 8 mezraa bulunmaktadır. Bu köylerin 88 tanesinde zimmiler yaşarken, 1'inde Müslümanlar ikamet etmektedir. 22 köyde ise Müslümanlar ile zimmiler birlikte yaşamaktadır. Köylerde 5935 gayrimüslim hanesine karşılık sadece 76 Müslüman hane vardır. Genel toplamda ise 6011 hane kazanın kır yerleşimini oluşturmaktadır.

1642 tarihli avarız defterine göre İvraca Kazası'na tabi 56 tane köy ismi zikredilmiştir (BOA TT.d. 775: 111-125). 1579 tarihindeki tahrirden bu yana geçen 43 yıllık zaman diliminde kazanın köy nüfusu neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Mezraa ismi ise hiç belirtilmemiştir. Kazadaki köy sayısının bu denli azalmasının temel sebebi, bölgede yeni bir kazanın teşkil edilmesidir. Önceden İvraca'ya bağlı olan Çibre merkez olmak üzere, Çibre Kazası kurulmuş ve 20 tane köy bu yeni kazaya bağlanmıştır (TKGM TADB TTD. 58: 154; BOA TT.d. 775: 103-108). Diğer köylerin civar kazalara bağlandığı veya birleştirildiği düşünülmektedir. Ayrıca bazı köylerin Avusturya harpleri sırasında zarar görmüş olabileceği de ihtimal dâhilindedir.

İvraca Kazası köylerinin 45 tanesinde nüfusun tamamı zımmilerden oluşmaktadır. 5 köyde zımmi ve Müslüman ahali birlikte yaşamaktadır. Geriye kalan 6 köy madenci köyleri olup, bunların nüfus yapısı hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Köylerin tamamında 2228 nefer bulunmaktadır. 261 nefere sahip madenci köyleri hariç tutulursa, neferlerin 1924'ünü zımmiler ve 33'ünü Müslümanlar oluşturmaktadır. Ayrıca köylerde 9 asker ve 1 imam görev yapmaktadır. Köylerde yaşayan nefer sayısına göre en büyük köy 100 nefer ile Çiren Köyü'dür. Bu köyü 89 nefer sayısıyla Bukoviçe ve 85 nefer sayısıyla İstarosil köyleri takip etmektedir. Nefer sayısı en az olan köyler ise 15 nefer ile Vilasatiçe, 13 nefer ile Komarova ve 7 nefer ile Kırbetiçe köyleridir.

A. Askerî ve Dinî Görevliler

İvraca Kazası'na tabi köylerde askerî teşkilata mensup 9 kişinin bulunduğu tespit edilmiştir. Askerî görevliler iki köyde ikamet etmektedir. Bu köyler Müslümanlar ile zımmilerin bir arada yaşadıkları *Yukarı Kiremene* (BOA TT.d. 775: 114) ve *Roman* (BOA TT.d. 775: 115) köyleridir. Roman Köyü'nde 1 yeniçeri, 1 silahdar ve 3 kul olmak üzere 5 asker bulunurken, Yukarı Kiremene Köyü'nde 1 sağ garip ve 3 kul meskündür.

Köylerde dinî görevli olarak sadece bir imam bulunmaktadır. Bu imam yukarıda da değinildiği üzere, Müslim nefer sayısının en çok olduğu Roman Köyü'nde ikamet etmektedir. İmamın burada bulunmasından anlaşıldığına göre, Roman Köyü Müslim halkın ikamet ettiği köylerin merkezi konumundadır. Muhtemelen diğer köylerde yaşayan Müslümanlar burada Cuma günü bir araya gelmekte ve Cuma namazını kılmaktadır (Çakır, 2009: 116).

B. Derbend Köyleri

Derbend teşkilatı, Osmanlı Devleti'nde dar geçitlerde, boğazlarda, sınır bölgelerinde ve güçlükle geçilen yerlerde kurulan güvenlik noktalarıydı. Bir yerin derbend olması için can güvenliğini tehdit eden eşkıya baskınları veya tehlikeli ve korkulu bir bölge olması gerekmekteydi. Yol güvenliği ve ticaret emniyetinin sağlanması için de özellikle merkezi noktalar derbend olarak seçilmekteydi. Bu sayede iç güvenlik sağlandığı gibi

ıssız bölgelerin şenlendirilmesi ve iskâna açılması mümkün olmaktaydı. Bir yerin derbend olması kadının teklifi ve merkezin onayına bağlıydı. Merkezin uygun görmesi halinde derbend kurulmakta ve bölge halkının tamamı veya bir kısmı derbendci olarak görevlendirilmekteydi. Derbendciler Müslümanlar veya gayrimüslimler arasından seçilmekteydi. Derbendci olanlar bölgenin güvenliğini sağlamak, gerekirse yabancılar için rehberlik etmek gibi vazifelerde bulunmaktaydı. Bu hizmetlerinin karşılığı olarak da bazı vergilerden muaf tutulmuşlardı. (Orhonlu, 1990: 9-14; Halaçoğlu, 1994: 162-163).

İvraca'ya tabi köyler arasında *Bojniçe* (BOA TT.d. 775: 113), *Lutidol* (BOA TT.d. 775: 124), *Litakova* (BOA TT.d. 775: 124) ve *Luti Gabrova* (BOA TT.d. 775: 125) köyleri derbend olarak kaydedilmiştir. 45 neferin yaşadığı Bojniçe Köyü'nün korkulu ve tehlikeli bir yerde olduğu ve birçok defa cinayet vakalarının yaşandığı ifade edilmiş, bu sebeple derbend olması için hükm-i şerif verilmiştir. Ayrıca verilen hükümde 30 hanenin hizmetlerine mukabil avarızdan muaf tutulacağı ve bu sayının üstündeki hanelerden vergi alınmaya devam edileceği belirtilmiştir.¹

Derbend olan diğer köy Lutidol Köyü olup, burada 40 nefer yaşamaktadır. Köyün derbend olduğuna dair resmi belgenin bulunduğu kaydedilmiştir. Bu köy için 30 kişiye kadar muafiyet tanınmıştır. Bunun üzerindeki sayılar için yine vergilerin alınması istenmiştir. Fakat burası için 15 kişinin de yeterli olacağına dair şerh düşülmüştür.²

Luti Gabrova Köyü de derbend köyleri arasındadır. Bu köyde 24 nefer yaşamakta olup, bunlar arasında derbendciler bulunmaktadır. Fakat defterde kimlerin derbendci olduğu açık bir şekilde yazılmamıştır. Bundan dolayı kaç kişinin derbendci olarak görev yaptığı bilinmemektedir.

Derbend olarak kaydedilen son köy ise Litakova Köyü'dür. Bu köyde 83 nefer bulunmaktadır. Ancak tahrir emini bu köy halkının vergi muafiyeti olmadığını belirtmiştir.

C. Madenci Köyleri

Osmanlı Devleti madenlere büyük önem vermiş, madenlerin işletilmesi ve korunması işine ehemmiyet göstermiştir. Devlet askerî ve malî anlamda önemli bir kaynak olan madenlerde üretimin devamlılığına dikkat etmiştir. Madenlerde çalışan kişilerin dinî mensubiyetine bakılmamış, bu kişiler avarız-ı divaniye vergisinden muaf tutulmuştur (Altunbay, 2002: 197-801).

- 1) *Karye-i mezburê mahûf ve muhatârâlu yerde olub nice def'a katl-i nefis vâki' olduğu için bundan akdem 'arz olunub derbend olması için hükm-i şerîf virilüb otuz hânesi hizmetleri mukâbelesinde avârizdan mu'âflardır giru kemâkân resîmlerin bi't-tamâm edâ iderler ve otuz hânedan ziyâde olursa resîmlerin ve avârizların dahi vireler deyu fermân olundukda defter-i köhnede meşrûh ve mukayyed olub defter-i cedîde kayd olundu vech-i meşrûh üzere sâdret-i defteri vardır.*
- 2) *Bunun dahi elinde sâret-i defter-i cedîd-i hâkânî vardır. Otuzdan ziyâdesi hâne virmek fermûn olunmuşdur. Lâkin onbeş ademden kifâyet ider.*

İvraca'da 6 tane madenci köyü bulunmaktaydı. Bu köyler *Baniçe, Lilyaç, Kosilova, İzgorgrad, Eflak* ve *Bela-ı Müslim* köyleridir (BOA TT.d. 775: 125). Yukarıda da ifade edildiği üzere toplam nefer sayısı 261 olan bu köylerde madenci olanların kimler olduğu ve dinî mensubiyetleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

D. Voynuklar

Voynuk, Osmanlı askerî teşkilatında Hristiyanlardan oluşan askerî birlikleri ifade etmektedir. Özellikle Rumeli bölgesinde bulunan bu birlikler Sultan I. Murat zamanında Timurtaş Paşa tarafından teşkil edilmiştir. Voynukların görevi, her türlü savaş aletleriyle birlikte orduyla seferlere katılmak, sınır bölgelerinde istihbarat toplamak, akınlarda bulunmak ve düşman hakkında bilgiler toplamaktır. Barış zamanlarında ise kale muhafızlığı yapmak, önemli geçitleri korumak, varoşları beklemek, hassa atlarına bakmak, saray ahırlarında çalışmak ve ot biçmek gibi işlerle vazifelidiler (Ercan, 1989: 1-42; Uzunçarşılı, 1998: 501-504; Kayapınar, 2013: 126-127).

Köylerde voynuk teşkilatına mensup kişiler bulunmaktaydı. Bu köyler, *Pavloca* (BOA TT.d. 775: 114-115), *Aşağı Beşaviçe* (BOA TT.d. 775: 116), *Yukarı Beşaviçe* (BOA TT.d. 775: 118-119), *Viroska* (BOA TT.d. 775: 120), *İstarosil* (BOA TT.d. 775: 121) ve *Kalen* (BOA TT.d. 775: 121) köyleri olmak üzere toplamda 6 taneydi. Köylerdeki nefer sayıları belirtilirken kimlerin voynuk olduğu ve sayıları da belirtilmemiştir. Bunun için hangi köyde kaç voynuk bulunduğu tespit edilememiştir.

Sonuç

İvraca, XVII. yüzyılda Niğbolu Sancağı'na tabi bir kaza statüsündedir. 1642 yılında kaza merkezinde 3 Müslüman ve 7 gayrimüslim mahallesi bulunmaktadır. Kaza merkezinde yaşayan Müslüman nefer sayısı 149 olup, bunun 80'i reaya, 69'u tanesi ise muaf durumundadır. Gayrimüslim nefer sayısının 231 kişiden meydana geldiği görülmektedir. Aynı tarihte kazaya tabi 56 köy bulunmaktadır. Köylerde 33 Müslüman nefer, 9 asker ve 1 imam meskündür. Gayrimüslimlerin sayısı ise 1.924 kişi olarak kaydedilmiştir. Ayrıca 6 madenci köyünde 261 nefer yaşamakta olup, bunların dinî mensubiyeti belirtilmemiştir. Gayrimüslim nüfusun bir kısmı derbendci ve voynuk olarak görevlendirilmiştir. Bu sonuçlara göre İvraca Kazası'nın genelinde 2.601 neferin yaşadığı tespit edilmiştir. Defterdeki bilgilere göre nüfusun büyük çoğunluğu gayrimüslimlerden müteşekkil olup, köylerde ikamet etmektedir.

EK 1. Köylerin Nüfus Durumu

Köy	Müslim Nüfus	Gayr-i Müslim Nüfus	Askerî Görevli	Dinî Görevli
Kurşoviçe		25		
Çelopek		19		
Kravodar		37		
Radotin		25		
Raykova		67		
Orta Peştan		48		
Bojniçe		45		
İzvorine		29		
Radoyan-ı Küçük		40		
Raşkova		35		
Yukarı Kiremene	7	37	4	
Gabriye		27		
Pavloca		40		
Roman	14	19	5	1
Virabeşniçe		50		
Bela-ı Gebran		30		
İslatine		23		
Aşağı Beşaviçe		50		
Çiren		100		
Aşağı Kiremene	5	80		
Ustodiçe		40		
Berkova		25		
Bistriç		16		
Vodiçe		50		
Petcaniçe		58		
Yukarı Beşaviçe		47		
Bodeniçe		32		
Klaçan		66		
Lik		49		
Kırabova		15		
Kırbetiçe		7		
Kamenobol	4	34		
Viroska		31		
İstarosil		85		
Kalen		31		
Moraviçe		32		

Küçük Peştan		20		
Alasine		27		
Komarova		13		
Burusen		20		
Yukarı Peştan		43		
Bukoviçe		89		
Seraçoyan		25		
Çakoniçe		16		
Vilasatiçe		15		
Sinebordo	3	27		
Lutidol		40		
Litakova		83		
Tişoviçe		38		
Luti Gabrova		24		
TOPLAM	33	1.924	9	1

EK 2. Madenci Köyleri Nüfus Durumu

Köy	Nefer Sayısı
Baniçe	25
Lilyaç	59
Kosilova	33
İzgorgrad	40
Eflak	82
Bela-ı Müslim	22
TOPLAM	261

Kaynakça

1. Arşiv Vesikaları

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A- Tahrir Defterleri (TT.d) No: 370, 416, 467, 775, 847.

B- Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d) No:11.

2. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGM)

A-Tahrir Defterleri (TTD) No: 58.

3-Bulgaristan Narodna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodij Kütüphanesi (NBKM)

No: 45/29.

2. Kaynak Eserler

Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (Kuruluştan 892/1487'ye Kadar). (2006). (Haz. Cihan Çimen). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Hoca Saadettin Efendi. (1992). Tacü't-Tevarih I-V. (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Mevlânâ Mehmed Neşrî. (2013). Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485), (Haz. Necdet Öztürk). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

3. Elektronik Kaynaklar

http://www.mycities.co/bulgaria/city_vraca_3000.html

<http://www.bulgarianproperties.com/Bulgaria/Vratsa.html>

4. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akdemir, M. S. (2004). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şer'îyye Sicillerine Göre). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aktepe, M. M. (1993). "Çandarlı Ali Paşa". DİA (VIII,213-214) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Altunbay, M. (2002). "Klasik Dönemde Osmanlı'da Madencilik", Türkler (X, 791-801) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Castellan, G. (1995), Balkanların Tarihi 14-20. Yüzyıl. (Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu). İstanbul: Milliyet Yayınları.

Crampton R. J. (2007). Bulgaristan Tarihi. İstanbul: Jeopolitika Yayınları.

Çakır, İ. E. (2009). "1642 Tarihli Avarız Defterine Göre İspir Sancağı". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (8), 109-122.

Çakır, İ. E. ve Demir, S. (2014). "XVII. Yüzyılın Ortalarına Doğru Kelkid Kazası". Karadeniz Araştırmaları, 41,160-179.

Draganova, S. (2006). Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu. Ankara: TTK Yayınları.

Ercan, Y. (1989). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar. Ankara: TTK Yayınları.

Fine, J. V. A. (1987) The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest. Michigan: University of Michigan Press.

Halaçoğlu, A. (1999). "1740-1741 Tarihli Yazma Esere Göre Rumeli Kazalarının Rütbeleri". XII. Türk Tarih Kongresi Ankara 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler (ss. III, 869-898). Ankara: TTK Yayınları.

Halaçoğlu, Y. (1994) "Derbend". DİA (IX,162-164). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Hristov, H. (1985). A History of Bulgaria. Sofia: Sofia Press.

İnalçık, H. (2010). Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481). İstanbul: İSAM Yayınları.

İnbaşı, M. (2001). "1642 Tarihli Avarız Defterine Gore Erzurum Şehri". Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, IV, 9-32.

- İnbaşı, M. (2006). "Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân". Osman Karatay, Bilgehan A.Gökdağ (Ed.), *Balkanlar El Kitabı*, (ss. I, 287-300). Ankara: KaraM & Vadi Yayınevi.
- İnbaşı, M. (2007). "Bayburd Sancağı (1642 Tarihli Avarız Defterine Gore)". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 89-117.
- İnbaşı, M. (2009). "Erzincan Kazası (1642 Tarihli Avarız Defterine Gore)". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16 (41), 189-214.
- İnbaşı, M., Çakır, İ. E. ve Demir, S. (2014). *1642 Tarihli Erzurum Eyâleti Mufassal Avârız Defteri I (Erzurum-Tortum-İsbir-Hınıs-Pasin)*. Erzurum: TTK Yayınları.
- İnciciyan, P.L. ve Andreasyan, H.D. (1975-1976). "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası". *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, 101-152.
- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi VIII*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kayapınar, A. (2013). "Voynuk". *DİA (XLIII, 126-127)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kiel, M. (1994). "Mevlana Neşri and the Towns of Medieval Bulgaria". Colin Heywood, Colin Imber (Ed.), *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L Menage* (ss. 165-187). İstanbul: Isis Press.
- Kiel, M. (2003). "Lofça". *DİA (XVII, 203-205)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kiel, M. (2007). "Plevne". *DİA (XXXIV, 302-303)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kiel, M. (2013). "Vidin". *DİA (XLIII, 103-106)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kul, E. (2010). "1642 Tarihli Avarız Defterlerine Gore Şiran Kazası ve Köyleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, 271-289.
- Orhonlu, C. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Özcan, A. (1993). "Çeribaşı". *DİA (VIII, 270-272)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sahillioğlu, H. (1991). "Avarız". *DİA (IV, 108-109)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Stoikov, R. (1966). "Has, Zeamets et Timars du Sandjak de Nikopol". Nikolai Todorov, Boris Nedkov (Ed.), *Turski Izvori za Balgarskata İstorija, Serija XV-XVI*. (ss. II, 160-297), Sofya: Academia Litterarum Bulgarica.
- Stavrianos, L. S. (1961). *The Balkans since 1453*. Newyork: Holt, Rinehart & Winston Press.
- Todorov, N. (1979). *Bulgaristan Tarihi*. (Çev. Veysel Ataman). İstanbul: Öncü Kitabevi.
- Todorov, N. (1983). *The Balkan City, 1400-1900*. Seattle and London: University of Washington Press.
- Todorov, N. ve Velkov, A. (1988). *Situation Démographiue de la Péninsule Balkanique (fin du XVIe s.- début du XVIIe s.)*. Sofia: Academie Bulgare Des Sciences.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Vasary, I. (2008). *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlarda Doğulu Askerler (1185-1365)*. (Çev: Ali Cevat Akkoyunlu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.